

transformaties van met name geloof en bijgeloof.

Als handboek verdient dit boek zowat alle punten. Didactisch van opzet, helder van taal, inhoudelijk representatief. De originele invalshoek en de studies uit het derde deel maken dit boek echter ook voor hen die al vertrouwd zijn met het veld boeiend. Ten slotte bevorderen de vele tekstuele illustraties en de focus op de ervaring – zie de inleidende opmerkingen over bedevaarten – de leesbaarheid van dit werk.

Erik MEGANCK

***

'N KRITIES-FILOSOFIESE DIAGNOSE VAN ONS NIHILISTIESE TEGNO-KAPITALISTIESE TYD

Bert Olivier, *Why Nothing Seems to Matter Any More. A Philosophical Study of Our Nihilistic Age*, Montagu House, Baltimore Maryland USA, 2020, 412 p., ISBN 9780982373484

In die eerste volume van die aktuele reeks, *Studies in Online Civilization* neem Bert Olivier die uitdaging van die bevraging en analise van die aktualiteit op, wat 'n wesenlike en belangrike deel van die filosofiese diskoers uitmaak. Olivier bied 'n indringende analise van ons hedendaagse kultuur van hiper-industriële verbruikersfanatisme waarin alle waardes in die niet verdwyn. Hy voer aan dat die eksklusiewe fokus op die menslike ekonomie, op die vermeerdering van materiële rykdom, die mens op katastrofe afstuur. Dit is juis hierdie waansinnige en obsessiewe besorgdheid met finansiële welvaart wat die mens blind maak vir die feit dat hierdie obsessie die proliferasie van nihilistiese ingesteldhede tot gevolg het en in die proses die basis van die menslike ekonomie – die natuurlike ekologie – vernietig. Dit is asof die ooraanbod van inligting en begoëlende produkte en dienste wat skynbaar aan elke moontlike behoefte en begeerte voldoen, die afwesigheid van enige rigtinggewende fundamente probeer toedek. Ons tyd is oorlopend toe vol met verbruikersverlokking van elke kleur en geur en terselfdertyd wesentlik ontdaan van betekenis. Onder die glans en glinster blyk niks meer saak te maak nie.

Olivier hou 'n onheilspellende beeld van ons hedendaagse aktualiteit voor, en sy boodskap is 'n bitter pil om te sluk. Hy maak deurgaans van insiggewende narratiewe van eietydse film gebruik wat hy interpreteer as 'n uitdrukking van die kollektiewe samelewingsonderbewussyn wat die mensdom se verbreide skuld en angs rakende die mens se verwoesting van die natuur en ander diere verraai. Die

kinematografiese narratiewe word verweef met Europese filosofiese teorieë om die verwarring en ekstremistiese tendense van neoliberale kapitalisme onder die loop te neem. Meer as net 'n pessimistiese diagnose van ons tyd, onderneem Olivier om 'n beeld van die wêreld te skets wat bemagtig is om 'n besielende gees in 'n andersins weifelende, geeslose tyd te introduceer. Wat hy grondig voor stok neem is die magte en kragte wat in ons tyd meewerk om die ontvanklikheid vir die idee dat dinge saak maak af te takel. Hy gaan egter verder. Meer as 'n indringende aanklag van die flagrante vergrype van neoliberale kapitalisme, dui hy voorts op 'n weg uit die dooiepunt waarin ons hedendaagse beskawing sigself bevind.

Olivier definieer nihilism as die kulturele toestand, of die sielkundige gesteldheid, waar niks ervaar word as van enige intrinsieke of onvervreembare waarde (p. 19). In sy strafste vorm, soos gestel deur Nietzsche, word dit 'radikale nihilisme' genoem wat volg op die ontdekking dat alles wat vanselfsprekend as van waarde geag is eintlik niks meer as konvensie is nie, dit wil sê, 'n stilswyende, onoorwoë stel aannames wat 'n mens se handeling en sosiale gedrag rig. Nietzsche tref die onderskeid tussen passiewe of onvolledige en aktiewe of volledige nihilisme. Die passiewe nihilis leef in ontkenning en soek ontvlugting in een of ander vorm van verdowing ten aansyn van die swart gat van betekenisloosheid. Hulle skiet tekort aan die krag van gees om kreatief te leef en wend hulle tot konvensie, gewoonte en na wat in die mode is om die gapende leegte van absurditeit te verberg. Volgens Olivier is verbruikerskapitalisme die sfeer van herkoms van passiewe nihilisme in die hedendaagse samelewing en ironies tegelykertyd dit waarin mense hulle toevlug soek om te ontsnap van die aksiologiese leegte van hulle lewens. Vir die aktiewe nihilis, aan die ander kant, is die ontdekking dat niks intrinsieke waarde het nie, 'n bevryding – die geleentheid om 'n mens se eie waardes te skep.

Wat ons hede passief nihilisties maak op 'n histories singulêre manier is die kenmerkende aard van tyd en ruimte soos dit tot stand gekom het met die tegnologiese rewolusie wat sy toppunt bereik het in die uitvinding van die Internet. Die grensoorskrydende medium van 'horisontale' kommunikasie beliggaam wat Manuel Castells (2010) 'die ruimte van vloeiinge' en 'tydlose tyd' noem wat ruimte ontdaan van plek of geografiese spesifisiteit, en tyd ontnem van enige chronologiese spesifisiteit in die virtuele realiteit. Die duiselingwekkende relatiwiteit van die tegno-kapitalisme-geïnduseerde vloeiinge in tydlose tyd is een van die menigte faktore wat Olivier identifiseer wat verreikende nihilistiese konsekwensies het. Saam met Castells verwerp Olivier egter die idee van tegnologiese determinisme ten gunste van 'n wederkerigheid tussen tegnologie en die maatskappy en meer spesifiek tegnologiese innovering en die sosiale aanwending daarvan. Per slot van rekening kan die samelewing nie los van tegnologie gedink word nie – van die oomblik van sy ontstaan en meer nog in die geglobaliseerde hede van interaktiewe kommunikasie wat selfs die kloof tussen die ontwikkelde en die ontwikkelende wêreld oorskry met die

wydverspreide gebruik van die mobiele telefoon. Die ‘demokratisering’ van konnektiwiteit gaan egter ook hand in hand met die organisatoriese vermoë van die dominante inligtingselite wat die oorblywende massas in wanorde dompel. Saam met Stiegler identifiseer Olivier ‘n tweeledige proses van proletariserings onder die massas: eerstens word werkers ontnem van hulle *savoir-faire* (die kennis van hoe om dinge te maak) deur hulle te reduseer tot loutere surplus-arbeidskrag; tweedens word verbruikers ontnem van hulle *savoir-vivre* (die kennis van hoe om ‘n singulêre, kreatiewe en self-organiserende lewe te lei). Hulle lewens is gekaap deur die gepreformatteerde lewenstyltemplate van die kultuur- en verbruikersindustrie. Die ontsielde surplus-arbeidskrag soek dus betekenis deur hulle toenemende koopkrag te ‘belê’ in lewenstyle en die nuutste toestelletjies wat op sy beurt lei tot alsmear meer profyt. Wat hierdie ‘toestelletjies’ steel is aandag en die mens se interne geheue en daarmee saam die vermoë en die wil om krities te reflekteer oor die kultuur van verbruikerskonformiteit. Meer nog ontdaan dit die mens van sy vermoë om te dink, want om te dink, is om deel te neem in die voortbring van ‘n volgehoue en gefokuste vorm van aandag ten einde in staat te wees tot redevoering. Saam met Stiegler is Olivier egter nie tegniefobies nie, maar pleit vir die ‘kritiese intensifisering’ van die gebruik van eksterne tegno-geheue soos e-boeke en e-joernale eerder as die verstandelose verbruik van verslawende aanlynspelletjies, digitale/sosiale platforms, en die verloklike beeldmateriaal van beroemdheidskultuur, reklamefoefies en dies meer. Wat sodanige verbruik teweegbring is passiewe nihilisme wat reaktief eerder as aktief en vindingryk is.

Hierteenoor vind Olivier in geleenthede om die mens se verhouding tot die natuur te herstel ‘n fundamentele vorm van aktiewe nihilisme wat die aandag weglei van die hiper-industriële monopolisering deur die tegniese apparatuur van neoliberale kapitalisme om kulturele, kreatiewe weë te herontdek. Hand aan hand met sy waardering vir die natuur gaan ‘n noodkreet vir die aarde. Sentraal staan ‘n aanklag teen die skreiende verkwisting van die heersende verbruikersfanatisme en ‘n oproep tot verandering. In plaas daarvan om verantwoordelikheid te neem vir die oorweldigende krisis van die onvolhoubaarheid van die heersende weggooi-leefstyl op ‘n eindige planeet, het die mensdom egter verval in ‘n tipe ontkennde stilstupe wat die probleem onderdruk eerder as om dit vierkantig in die oë te kyk. Hoe begin ‘n mens anders te leef in ‘n verbruikerskultuur wat ‘n bodemlose put van vlietende behoeftes genereer en daaraan voldoen deur ‘n eindelose stroom van verleidelike nuwe produkte van kortstondige nut te bied? Olivier vind ‘n antwoord in Braungart en McDonough se *Cradle to Cradle* (2009) wat die kortsigtige menslike verbruikerspatroon van ‘wieg tot graf’ kontrasteer met die eindelose produktiwiteit van natuurlike organismes wat volgens ‘n ‘wieg tot wieg’ logika funksioneer wat as ‘n reël niks produseer wat nie hergebruik kan word nie. Alles in die natuur maak deel uit van ‘n voedselketting; wat geproduseer word in die proses van een organisme se stryd om oorlewing is voeding vir ‘n ander organisme. Op ‘n soortgelyke wyse kan menslike ingenieurswese en alle

menslike produksieprosesse van landbou tot industriële produksie geherkalibreer word om afvalprodukte terug te ploeg in die biologiese siklus. Hierin vind Olivier ‘n grondige verweer teen nihilisme insoverre dit die inherente waarde van die lewe, van die natuur, en van die onderlinge menslike verbondenheid met ander lewensprosesse onder ons aandag bring. Maar wat sal die mens sover bring om uiteindelik hierdie realiteit in die gesig te staar en tot aksie oor te gaan? Volgens Olivier sal ons slegs wakker skrik as die effekte van die mensdom se erodering van die lewende grond onder ons voete toenemend meer tasbaar word en selfs die wêreld se welgesteldes nie meer daartoe in staat is om gemaklik te lewe nie (p. 137). Die vraag is natuurlik of dit nie reeds te laat is om die koers van verstandelose vernietiging van nie alleen die natuurlike omgewing nie, maar ook die menslike *Lebenswelt* deurdrenk met waardes wat die mensdom deur die eeue heen onderhou het, tot ommekeer te bring nie. Hierdie boek is onontbeerlike leesstof wat ‘n indringende pleidooi lewer om tog nog ‘n poging te onderneem om sodanige ommekeer teweeg te bring – dit ten spyte van die feit dat ons reeds in apokaliptiese tye bevind gekenmerk deur ‘n kollektiewe ideologie wat die uitdruklike wil tot onwetendheid in die hand werk.

Wat die leser in hierdie volume vind is ‘n meedoënlose kritiese refleksie en deurtastende analise deurspek met prikkelende insigte in die lewensingesteldheid tipierend van die 21ste eeu met betrekking tot die dringende vraagstukke van sosiale, millieue- en tegnologiese beleid. Die volume spreek die behoefte van individue, gekonfronteer met ‘n onverbiddelelike, disoriënterende mediastortvloed, vir ‘n redelike en praktiese filosofiese voetstuk, aan.

Benda HOFMEYR

***

TRADITIE VAN DE MENSELIJKHEID

Peter Abspoel, *Stiefkind van de rede. Essays over de voorwaarden van menselijkheid*, Damon, Eindhoven, 2021, 496 p., ISBN 9789463402989, € 29,90

Dit letterlijk en figuurlijk indrukwekkende boek bevat meer dan alleen maar essays, het biedt ons ten minste drie boeken, voorzien van talrijke uitvoerige eindnoten die soms de allure van appendices hebben. Een eerste boek, ‘Zingeving en traditie’, na een inleidend essay van ruim honderd bladzijden, herneemt voor een groot deel Abspoels eerder verschenen *Zingeving in het Westen: Traditie, strijdersethos en christendom* (2016) dat hier al gerecenseerd werd (UvM 30–3, 2017, 243-246). Een tweede boek is een polemische discussie met de